

PERJUWANGANE WANITA PLANYAHAN SAJRONE CERBUNG *LINTANG-LINTANG DADI SEKSI*
ANGGITANE SAWITRI: Tinting Dhekonstruksi

Pratika Agustina Wulandari

S-1 Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah, FBS, UNESA dan pratikawulandari@mhs.unesa.ac.id

Abstrak

Perjuwangan nduweni teges usaha kanggo nggayuh kekeparean. Kekeparean nduweni teges apa kang dadi pangimpen babagan kang apik. Pawongan kang nglakoni kasuksesan uga nglakoni perjuwangan, nanging sajrone perjuwangan uga ngalami alangan-alangan kang ngalangi perjuwangan. Perjuwangan kang dilakoni saben manungsa iki bisa uga kawedhar ing salah sawijine karya sastra. Cerbung *Lintang-lintang dadi seksi* iki nyritakake bab perjuwangan kang dilakoni paraga utama yaiku Sumilah. Perjuwangan kang dilakoni Sumilah iki dilakoni kanggo kulawargane, kanggo nasibe, lan kanggo tresnane. Adhedhasar perjuwangan kang dilakoni Sumilah kasebut, mula panliten iki bakal diteliti kanthi tintingan dhekonstruksi.

Ancase saka panliten iki, yaiku; (1) Ngandharake perjuwangane paraga Sumilah kanggo kulawargane ing cerbung *Lintang-lintang dadi seksi* anggitane Sawitri ; (2) Ngandharake perjuwangane paraga Sumilah kanggo nasibe ing cerbung *Lintang-lintang dadi seksi* anggitane Sawitri ; (3) Ngandharake perjuwangane paraga Sumilah kanggo tresnane ing cerbung *Lintang-lintang dadi seksi* anggitane Sawitri. Panliten iki nduweni paedah supaya bisa migunani tumrap; (1) ilmu kasusatran Jawa modern; (2) tumrap piwulang sastra; (3) tumrap pamaos.

Panliten iki bakal nggunakake teori dhekonstruksi Jacques Derrida yaiku teori kang ngangkat perkara-perkara kang dianggep kapinggirake ing karya sastra, akeh-akeh bakal ngangkat pawongan kang kapinggirake ana ing karya sastra. Sumber dhata kang digunakake arupa teks cerbung kanthi irah-irahan *Lintang-lintang dadi seksi* kang cacache ana 15 edhisi. Dhata kang digunakake arupa tembung, ukara lan wacana cerbung LLDS. Tata cara analisis dhata nggunakake metodhe kualitatif dheskriptif kanthi cara maca cerbung, ngumpulake dhata, lan nganalisis dhata.

Miturut tintingan kang wis diandharake ing panliten bisa didudut menawa sacara dhekonstruksi paraga Sumilah sing satleraman nduweni pakulinan kang ala, nanging sejatine paraga Sumilah nduweni peranan kang wigati nalika merjuwangake kulawargane, nasibe, lan tresnane. Sumilah rila dadi wanita planyahan amrih kulawargane bisa urip mulya lan adhine-adhine sekolah dhuwur. Asile saka dadi wanita planyahan kanggo ngirimi ibune ing kampung, kanggo nragati uripe ing Yogya. Sumilah dadi wanita planyahan uga merjuwangake tresnane, dheweke mikir yen wis urip kepenak akeh dhuwit mesthi akeh sing gelem karo dheweke, amarga Sumilah uga kalebu kenya ayu. Sejatine Sumilah uga mangerteni penggaweyan sing dilakoni iki kebak resiko, nanging kahanan kang nyebabake dheweke kudu berjuwang.

Tembung Wigati: katresnan, pendhidhikan, resiko

Abstrak

Perjuangan mempunyai arti yaitu usaha untuk meraih apa yang dia inginkan. Keinginan yang ingin dicapai mempunyai arti impian tentang sesuatu yang baik. Orang yang meraih kesuksesan juga melakukakn penjuwangan, karena di dalam perjuangan juga ada kesulitan yang menghalangi kesuksesan. Perjuangan yang dijalani setiap manusia ini bisa juga ada di salah satu karya sastra seperti cerita sambung *Lintang-lintang dadi seksi* karya Sawitri. Sawitri salah satu sastrawan atau pengarang Jawa yang masih menghasilkan karya sastra Jawa. Cerita sambung *Lintang-lintang dadi seksi* ini menceritakan bab perjuangan yang dijalani tokoh utama yaitu Sumilah. Perjuangan yang dijalani Sumilah untuk keluarganya, untuk nasibnya, dan untuk cintanya. Dasar perjuangan yang dijalani Sumilah tersebut, oleh karena itu penelitian ini akan diteliti dengan kajian dekonstruksi.

Tujuan dari penelitian ini, yaitu: (1) Menjelaskan perjuangan tokoh Sumilah untuk keluarganya di dalam cerita sambung *Lintang-lintang dadi seksi* karya Sawitri; (2) Menjelaskan perjuangan tokoh Sumilah untuk nasibnya di dalam cerita sambung *Lintang-lintang dadi seksi* karya Sawitri; (3) Menjelaskan perjuangan tokoh Sumilah untuk nasib cintanya di dalam cerita sambung *Lintang-lintang dadi seksi* karya Sawitri. Penelitian ini mempunyai tujuan supaya bisa berguna untuk; (1) ilmu kasusatraan Jawa modern; (2) untuk pembelajaran sastra; (3) untuk pembaca.

Penelitian ini akan menggunakan teori dekonstruksi Jacques Derrida yaitu teori yang mengangkat perkara-perkara yang dianggap terpinggirkan di dalam karya sastra, kebanyakan akan mengangkat seorang yang terpinggirkan ada di dalam karya sastra. Sumber data yang digunakan berupa teks cerita sambung dengan judul *Lintang-lintang dadi seksi* yang jumlahnya ada 15 edisi. Data yang digunakan berupa kata, kalimat dan wacana cerita sambung *Lintang-*

lintang dadi seksi. Tata cara analisis data menggunakan metode kualitatif deskriptif dengan cara membaca cerita sambung, mengumpulkan data, dan menganalisis data.

Menurut kajian yang sudah dijelaskan di penelitian bisa disimpulkan bahwa secara dekonstruksi tokoh Sumilah mempunyai sipat baik dan buruk. Sebenarnya tokoh Sumilah mempunyai peranan yang penting ketika memperjuangkan keluarganya, nasibnya, dan cintanya. Sumilah rela menjadi wanita pelacur supaya keluarganya bisa hidup bahagia dan adik-adiknya bisa sekolah tinggi. Hasil uang menjadi wanita pelacur untuk mengirim uang ibunya di kampung, dan sisanya untuk hidup di Yogya. Sumilah juga berjuang supaya nasibnya tidak seperti dulu lagi. Dadi wanita pelacur Sumilah juga mempunyai rasa cinta terhadap lawan jenis, dia tertari dengan Wisnu. Walaupun dia seorang wanita pelacur tetapi dia juga mempunyai rasa cinta yang besar dan siap untuk berjuang. Sumilah juga mengetahui resiko apa kalau dia sampai cinta dengan Wisnu.

Kata Kunci: percintaan, pendidikan, resiko

PURWAKA

Sastra minangka salah sawijining asil karya ciptane manungsa nduweni gegayutan karo kahanan panguripan lan kahanan bebrayan sakupenge. Sastra yaiku ekspresi pikiran lan rasa pangrasane manungsa endah kanthi wujud lisan utawa tulisan. Sastra minangka wadhah kanggo pangripta saperlu ngandharake apakang bakal dikandhakake marang bebrayan. Salaras karo andharane Nurgiyantoro (2009:4) sastra minangka gegambaraning panguripan. Senajan sastra minangka asil imajinasi pangripta, ananging ora bisa diuwalake saka kasunyatan. Babagan bener kang ora ana sajrone sastra ora kudu padha karo kasunyatan. Sawijining karya sastra pancen direkadaya amrih bisa dadi wewujudan sing meh padha karo kasunyatan saengga kaya-kaya pancen dumadi ing kasusastran.

Sastra Jawa modern mujudake genre sastra kang oleh pangaribawa saka sastra manca. Wujude saka karya sastra Jawa modern saemper karo sastra manca, kayata: short story utawa crita cekak, long story utawa crita sambung, poem utawa geguritan, lan novel (Rass, 1985:8). Tuwuh maneh genre kang ngrembaka yaiku cergam utawa crita bergambar yaiku genre kang tuwuh saka gabungan antarane seni lukis lan seni sastra. Jinis kang pungkasan bisa diarani genre prosa. Jinis iki minangka daya pangribawa langsung saka sastra barat, utamane sastra Belanda Hatomo (sajrone Damono, 2001:278).

Cerita sambung kang diringkes cerbung kalebu jinis karya sastra gagrak anyar, cerbung wujude dawa padha karo novel. Novel kapacak langsung arupa buku, dene cerbung kapacak kala tartamtu sambung-sinambung, lumantar kalawarti basa Jawa kang ajeg kapacake. Tuladhane cerbung yaiku kaya kang diemot ing kalawarti Panyebar Semangat: Endahe Rasa Njareme Tresna Mbah Brintik (2008), uga cerbung *Lintang-lintang dadi seksi* anggitane Sawitri (2013). Cerbung *Lintang-lintang dadi seksi* anggitane Sawitri. Sawitri minangka salah sawijining pengarang anyar ing jagading kasusastran Jawa, mula karyane durung akeh kang kapacak ana ing kalawarti-kalawarti Jawa.

Pangripta asring banget nggunakake pandhapuke wanita ing karya sastrane. Akeh-akehe pandhapuke wanita kang disiya-siya lan gegambarane wanita lanyah ing karya sastra. Iki dadi bab kang wigati ing jagade karya sastra. Donyane playahan ora gampang kanggo dipungkasi utawa diilangne.

Akeh pawadan kang njalari wanita iku nyambut gawe minangka wanita lanyah. Kang nyebabake kacingkrangan yaiku sepisanan Indhonesia mardika iku prekara kacingkrangan isih paling utama sajrone panguripan manungsa. Saka akehe sabab-sabab kang njalari wanita dadi wanita lanyah, ndadekake papan panglipur ing Indhonesia ana wanita lanyah (Lamijo, 2009:anneahira.com).

Akeh karya sastra kanthi obyek planyahan kang kapacak ana novel, cerbung, cerkak dadi obyek panliten. Salah sawijining karya sastra kang bakal dadi objek panliten iki yaiku cerbung anggitane Sawitri kanthi irah-irahan *Lintang-lintang dadi seksi*. Saka akehe karya sastra kang awujud novel lan cerbung kang ngrembug prekara wanita lanyah, ing kene kang narik kawigaten bakal diteliti yaiku cerbung *Lintang-lintang dadi seksi* anggitane Sawitri. Cerbung kasebut narik kawigaten jalaran ana sabab-sabab paraga wanita bisa ana ing donyane planyahan. Saliyane iku kang narik kawigaten yaiku carane wanita lanyah kasebut merjuwangake nasib kulawargane. Kejaba iku kepriye wanita lanyah kasebut merjuwangake nasib tresnane sing ora bisa diterusake gara-gara dheweke dadi wanita lanyah. Wanita lanyah iki sadurunge nindakake penggaweyan nistha dheweke pancen saka kulawarga kacingkranga. Miturut Moeliono, (2001:478) Perjuwangan yaiku gelud (kanggo nggayuh samubarang), saliyane kuwi perjuwangan uga nduweni teges upaya kang kebak alangan lan bebaya.

Obyek kang bakal didadekake panliten yaiku cerbung *Lintang-lintang dadi seksi* anggitane Sawitri kang dicekak LLDS. Cerbung kasebut ngandhut perkara wanita planyahan kang dianggep penggaweyan nistha ana ing

masyarakat. Kabeh wanita lanyah mesthi dianggap nistha, nanging isih ana segi positip teka wanita lanyah kuwi. Saka andharan kasebut, mula panlien iki bakal dhekonstruksi paraga Sumilah lan ngangkat sabab-sabab dheweke kecemplung dadi wanita lanyah kanthi Titingan Dhekonstruksi.

Johnson (sajrone Al-Fayyadl, 2005:80) ngandharake yen tujuwane dhekonstruksi, yaiku ngangkat oposisi-oposisi hierarkis kang implisit sajrone teks. Mula yen sawijining teks didhekonstruksi, kang diilangake dudu maknane, anggane maknani teks luwih bener tinimbang pemaknaan liyane. Levy-Straus (sajrone Nurgiyantoro, 2009:61) ngandharake cara pamacane wawan dhekonstruksi uga diarani cara maca kembar, double reading amarga ana makna kang samar kang ditawakake, nanging ana uga kang ngetrapake prinsip dhekonstruksi. Saka bab iki bisa dilacak anane makna kontradiktif makna kang ironis. Iku mau nuduhake yen saben teks ngemot sawijining aporia, samubarang kang malah bisa bubarake lelandhesan lan koherensine dhewe, nggugurake makna kang pinesthi sajrone bab kang ora genah. Dhekonstruksi yaiku carane maca teks, minangka strategi.

Dhekonstruksi ora mung tumuju tumrap tulisan, nanging kabeh andharan kultural, amarga sakabehing andharan kasebut yaiku teks kang ngandhut nilai-nilai, prasyarat, ideologi, kebenaran lan tujuwan-tujuwan tartamtu (Ratna, 2004:223). Titikan dhekonstruksi miturut Derrida (sajrone Ratna, 2009:222) yaiku penolakane tumrap logosentrisme utawa fonosentrisme, kanthi nuwuhake oposisi biner, lan cara-cara mikir liyane, kang asifat hierarkis dhikotomis. Johnson (sajrone Al-Fayyadl, 2005:80) ngandharake yen tujuwane dhekonstruksi, yaiku ngangkat oposisi-oposisi hierarkis kang implisit sajrone teks. Mula yen sawijining teks didhekonstruksi, kang diilangake dudu maknane, anggane maknani teks luwih bener tinimbang pemaknaan liyane.

Konsep dhekonstruksi ngangkat perkara-perkara kang dianggep kapinggirake ana ing karya sastra, akeh-akehe perkara-perkara kang kapinggirake kuwi bisa ndadekake karya sastra mau dadi apik. Perkara-perkara kang kapinggirake ana ing karya sastra banjur diangkat lan dikaji nggunakake teori dhekonstruksi kanthi cara ngurangi esensi saka panliten iku dhewe lan tetep ngacu ing teori dhekonstruksi Derrida. Gegayutan karo teori Dhekonstruksi Derrida ing dhuwur, panliten iki bakal digayutake karo cerbung LLDS yaiku ngangkat perkara-perkara kang dianggep kapinggirake ana ing cerbung. Teori dhekonstruksi bakal nganalisis wanita planyahan yaiku paraga tambahan Sumilah.

1.1 Underane Panliten

Saka lelandhesaning panliten mau, bisa kadudut underane panliten yaiku:

- 1) Kepriye perjuwangane paraga Sumilah kanggo kulawargane ing cerbung LLDS anggitane Sawitri?
- 2) Kepriye perjuwangane paraga Sumilah kanggo nasibe ing cerbung LLDS anggitane Sawitri?
- 3) Kepriye perjuwangane paraga Sumilah kanggo tresnane ing cerbung LLDS anggitane Sawitri?

1.2 Ancase Panliten

Ancase panliten iki, yaiku:

- 1) Ngandharake perjuwangane paraga Sumilah kanggo kulawargane ing cerbung LLDS anggitane Sawitri.
- 2) Ngandharake perjuwangane paraga Sumilah kanggo nasibe ing cerbung LLDS anggitane Sawitri.
- 3) Ngandharake perjuwangane paraga Sumilah kanggo tresnane ing cerbung LLDS anggitane Sawitri.

1.3 Paedah Panliten

Ana saperangan paedah kang ana ing panliten iki. Paedah kang dadi pangarep-arep sajrone panliten iki yaiku:

- 1) Tumrap sastra Jawa modern, panliten iki nduweni paedah kanggo nyengkuyung pangrembakane karya-karya sastra Jawa modern.
- 2) Tumrap piwulang sastra, bisa digunakake bahan pasinaon apresiasi lan didadekake sumber informasi ngenani kritik sastra.
- 3) Tumrap pamaos, bisa nambahi kawruh ngenani perangane karya sastra, pigunane tintingan dhekonstruksi kanggo ngonceki karya sastra lan bisa uga menehi krenteg supaya luwih gampang anggane ngerteni lan mahami isi kang kinandhut ing cerbung LLDS.

1.4 Wewatesane Tetembungan

Supaya ora uwal saka konsep, mula panliten iki kudu ana wewatesane, yaiku kaya ing ngisor iki.

- 1) Dhekonstruksi yaiku carane maca teks, minangka strategi. Dhekonstruksi ora mung tumuju tumrap tulisan, nanging kabeh andharan kultural, amarga sakabehing andharan kasebut yaiku teks kang ngandhut nilai-nilai, prasyarat, ideologi, kebenaran lan tujuwan-tujuwan tartamtu (Ratna, 2004:223)
- 2) Paraga yaiku pawongan kang ditampilkan sajrone karya naratif, utawa drama, kang dening pamaos ditafsirake mawa pocap lan apa wae kang ditindakake Abrams (sajrone Nurgiyantoro, 2009:165).

- 3) Pamaragan yaiku gambaran kang cetha ngenani paraga kang ditampilake sajrone crita (Nurgiyantoro, 2009:165).
- 4) Cerbung yaiku salah sawijine carita rekan kang diemot saperangan mbaka saperangan kanthi cara urut sajrone layang warta utawa kalawarti (Moeliono dkk, 2001:201).

METODHE PANLITEN

Metodhe panliten mujudake perangan kang wigati sajrone panliten. Sawijine panliten ora bakal bisa kaleksanan kanthi apik tanpa metodhe kang trep. Sajrone metodhe panliten bakal diandharake ngenani ancangan panliten, sumber dhata, lan dhata, instrument panliten, metodhe lan teknik panliten kang kaperang dadi tata cara ngumpulake dhata lan tata cara nganalisis dhata.

3.1 Ancangan Panliten

Panliten iki kalebu panliten kualitatif. Panliten kualitatif yaiku panliten kang ditindakake kanthi ora nengenake angka-angka, nanging nengenake penghayatan marang interaksi antarane konsep kang dikaji kanthi cara empiris (Endraswara, 2003:5). Titikane panliten kualitatif yaiku: (1) latar ilmiah kang dadi sumber data lan panliten minangka instrument baku, (2) panliten kualitatif asipat dheskriptif, (3) luwih ngambahake proses tinimbang asile, (4) analisis dhata cenderung sacara induktif, (5) makna minangka bagian kang esensial kanggo pendhekatan kualitatif.

Metodhe kang paling trep ing panliten kualitatif anggone ngandharake lan nafsirake dhata nggunakake metodhe dheskriptif. Metodhe dheskriptif bisa ditegesi minangka prosedhur pamecahan prekara kanthi nggambarake utawa nglukisake kahanan subjek utawa objek panliten (pawongan, lembaga, bebrayan, lsp) nalika pawongan adhedhasar fakta-fakta utawa kang katon kaya apa anane (Siswantoro, 2010:56).

3.2 Sumber Dhata lan Dhata

Perangan iki bakal diandharake sumber dhata lan dhata panliten kang bakal dilakoni. Saka ngendi asale dhata lan dhata wae kang bakal digunakake sajrone panliten iki bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

3.2.1 Sumber Dhata

Sumber dhata sajrone panliten cacah ana loro yaiku sumber dhata primer lan sumber dhata sekunder. Sumber dhata primer yaiku sumber dhata kang langsung menahi dhata tumrap panliten, dene sumber dhata sekunder yaiku sumber kang kanthi ora langsung menahi dhata marang panliti (Moleong, 2009:157).

Sumber dhata ing panliten iki yaiku cerbung kanthi irah-irahan *Lintang-lintang dadi seksi anggitane Sawitri*. Cerbung iki kapacak sajrone majalah Djaka Lodang, edisi No. 51 tanggal 18 Mei 1023 nganti edisi No. 14 tanggal 13 Agustus 2013.

3.2.2 Dhata

Miturut Arikunto (2010:118) dhata yaiku asil cathetan panliti kang arupa fakta utawa angka kang bisa didadekake kanggo bahan informasi. Dhata ing panliten iki wujud tetembungan/ukara kang ana ing cerbung LLDS. Dhata iki selaras karo jinise panliten yaiku nggunakake panliten kualitatif dhata kang wigati yaiku tetembungan lan solah bawa utawa tumindake manungsa, dene dhata liyane minangka panjangkep Lofland (sajrone Moleong, 2009:157). Kabeh tetembungan lan tumindak kang ditindakake dening paraga bakal diteliti lan dionceki.

3.3 Tata Cara Ngumpulake Dhata

Tata cara pangumpulane dhata kang digunakake sajrone panliten iki yaiku teknik kapustakan. Teknik kapustakan miturut Kartini (sajrone Utomo, 2001:7) yaiku panliten kang tujuwane ngumpulake dhata lan informasi kanthi nggunakake buku, kalawarti, lan liya-liyane kang ana sajrone perpustakaan.

Sajrone panliten iki, tata cara ngumpulake dhata ora bisa dilirwakake amarga dhata minangka samubarang kang wigati banget sajrone panliten. Teknik ngumpulake dhata sajrone panliten bisa nggunakake studi pustaka, yaiku cara ngumpulake dhata-dhata kang dijupuk saka pustaka sarta dhokumen liya (Ratna, 2009:39). Panliten iki nggunakake studi pustaka kanthi nggunakake system sandhi utawa tandha. Kanthi weneh tandha marang ukara lan tetembungan kang ana gegayutane karo panliten iki. Tandha kasebut bisa wae garis utawa cathetan.

Tata cara nglumpukake dhata dening Endraswara (2003:162-163), diperang dadi telu yaiku:

a. Nemtokake Unit Analisis

Sadurunge ngudhal isi crita sajrone cerbung LLDS luwih dhisik nemtokake prekara kanga rep dianalisis, prekara kasebut babagan wanita pelanyahan kang wigati banget, yaiku crita ngenani wanita kanga wale nduweni kinurmatan banjur kecemplung ana donyane planyahan. Dheweke nglakoni kabeh kuwi ana sabab-sabab tartamtu. Wanita planyahan mau banjur didhekonstruksi lan ora diilangake.

b. Nemtokake Dhata

Sawise nemtokake unit analisis, banjur maca cerbung kasebut kanthi mempeng. Sawise iku ngudhal cerbung kanthi watesan prekara-prekara kang wis ditemokake.

c. Nyathet Dhata

Panliten sastra mligine sastra tulis, dhata kang trep ditliti arupa dhata-dhata lan perlu anane cathethan-cathethan. Sajrone nyathet dhata, ana saperangan pituduh kang kudu digatekake yaiku: (a) latihan lan persiyapan kang bener saengga bisa nyathet kanthi bener, (b) nyathet bab-bab kang nuduhake pesen lan simbolik, lan (c) nyathet tetembungan kang ora dingerteni.

3.4 Instrumen Panliten

Instrument panliten kang digunakake sajrone panliten iki yaiku panliti. Panliti mujudake instrument tambahan sajrone panliten iki. Panliten dadi instrument tambahan amarga panliti kang golek dhata, nganalisis dhata lan nulis panliten iki. Mula saka iku, panliti instrumen tambahan sajrone panliten kualitatif. Sajrone nglumpukake dhata luwih akeh gumantung marang awake dhewe minangka piranti nglumpukake dhata. Panliti bisa mbiji sawijining kahanan lan nduwe kuwasa nemtokake samubaran kanggo asil panlitene. Saliyane panliti, panliten iki uga nggunakake kartu data minangka instrument panliten. Kartu dhata digunakake kanggo nyathet data kang kasil ditemokake. Kartu dhata digawe nggunakake kertas buffalo maneka warna kanthi ukuran 10 cm x 15 cm. maneka warna kartu dhata digunakake kanggo ngklasifikasake dhata sing ditemokake

Hasan (1990:15) ngandharake ana kaluwihan-kaluwihan kang bisa diasilake saka panliten kang nggunakake manungsa minangka instrument sajrone nindakake panliten. Kaluwihan iku yaiku responsive, adaptif, manungsa minangka kang bisa ngerteni sakabehe konteks, bisa njembarake kawruh kanthi cara langsung, bisa nindakake ngolah lan nganalisis dhata kanthi cepet lan sapanunggalane. Saka kaluwihan-kaluwihan kasebut mula panliti didadekake minangka instrument tambahan sajrone panliten.

3.5 Tata Cara Analisis Dhata

Sajrone panliten iki anggone nganalisis dhata nggunakake metode dheskriptif kualitatif. Tujuan metode iki yaiku nggawe deskripsi gegambarane kanthi sistematis, nyata, lan akura ngenani kasunyatan sarta gayutan antarane kedadeyan kang ditliti. Analisis dhata kualitatif miturut Boghan & Biklen (sajrone Moleong, 2009:248) yaiku upaya kang ditindakake kanthi cara ngolah dhata saengga bisa nemokake apa kang wigati lan bisa ngandharake maneh asile marang wong liya.

Teknik analisis dhata kang digunakake ing kene yaiku titingan dekonstruksi. Titingan dekonstruksi digunakake minangka lelandhesan nindakake analisis dhata sajrone panliten. Tata cara analisis dhata kang ditindakake sajrone panliten iki, kaya ing ngisor iki:

- 1) Ngandharake dhata gegayutan karo undere panliten, yaiku underan utawa crita ngenani perjuwangane wanita planyahan sajrone cerbung LLDS.
- 2) Njletrehake perjuwangane wanita lanyah kang sadurunge nduweni drajad dhuwur bisa kecemplungan ing donya nistha.
- 3) Ngandharake asile panliten kanthi luwih cetha adhedhasar underane panliten lan ancasa panliten.

3.6 Tata Cara Nulis Asile Panliten

Tata cara kang pungkasan sawise nemtokake tata cara ngolah dhata panliten yaiku tata cara nulis asile panliten. Babagan kasebut mligine ngenani perjuwangane paraga tambahan wanita kang njalari crita ing cerbung iki narik kawigaten para pamaos. Anggone nulis lan njletrehake kepriye perjuwangane paraga tambahan wanita kanggo merjuwangake kulawargane lan tresnane.

Sajrone nulis panliten uga ana saperangan bab kang kudu digatekake. Prekara iki ditindakake supaya asile panliten bisa ditulis kanthi runtut lan ngasilake panliten kang bisa dipertanggungjawabke. Tata cara nulis asile panliten sajrone panliten iki yaiku kanthi analisis informal, yaiku analisis dhata kang nggunkake tembung-tembung salumrahe. Asil analisis dhata disuguhake kanthi pengklasifikasian lan menehi tetenger tumrap dhata. Andharan ngenani asile analisis sajrone panliten yaiku:

Bab I : ngandharake purwaka kang isine yaiku lelandhesane panliten, undherane panliten, tujuan panliten, paedahe panliten, lan wewatesane panliten.

Bab II : ngandharake titingan kapustakan kang isine ngenani panliten kang saemper, teori dekonstruksi, cerbung sajrone kasusastran Jawa, Paraga lan Pamaragan, pangorbanan, lelandhesane teori.

- Bab III : ngandharake metodhe panliten kang isine ngenani ancangan panliten, sumber dhata lan dhata, tata cara ngumpulake dhata, tata cara analisis dhata, tata cara nulis asile panliten.
- Bab IV : ngenani andharan asile panliten kang kaperang dadi telu wujud perjuwangane paraga Sumilah kanggo merjuwangake nasib kulawargane, perjuwangane paraga Sumilah kanggo merjuwangake nasibe lan perjuwangane paraga Sumilah kanggo merjuwangake nasib tresnane.
- Bab V : ngenani panutup kang isine dudutan lan pamrayoga.
- Kapustakan : nuduhake buku-buku sumber utawa buku referensi kang nunjang anggone nganalisis.
- Lampiran : kang isine synopsis crita sambung LLDS anggitane Sawitri.

ANDHARAN ASILE PANLITEN

Sajrone cerbung LLDS anggitane Sawitri iki, ana saperangan paraga kang dicritakake, antarane paraga Wisnu lan Sumilah kang ora bisa sesandingan amarga kulawargane Wisnu isih nengenake bibit, bebet, bobot. Wisnu saka kulawarga ningrat kang kudu sesandingan karo wong ningrat, nanging dheweke malah kepencut karo Sumilah wong wadon kang penggaweyane dadi wanita planyahan. Sumilah minangka paraga tambahan kang ora ditengenake sajroning crita iku. Panliten iki kaya kang wis diandharake ana ing bab-bab sadurunge, bakal nintingi wujud dhekonstruksi. Ing bab sabanjure bakal diandharake ngenani dhekonstruksine paraga Sumilah.

4.1 Perjuwangane Paraga Sumilah Kanggo Kulawargane

Paraga Sumilah ing cerbung LLDS minangka paraga utama sing ora ditengenake ana ing karya sastra. Sumilah iku wanita polos, pinter, ngabekti marang wong tuwane, lan gelem makarya apa wae supaya bisa mbantu kabutuhane kulawarga. Sumilah bocah wadon kang wiwit cilik wis kulina urip rekasa, amarga wiwit cilik wis ditinggal bapake lunga. Bapake Sumilah lunga ninggalake omah amarga ora betah urip mlarat. Nalika Sumilah ditinggal Bapake minggat, dheweke mung bisa nangis. Kelingan isih nduwe adhik wadon cilik, dheweke nduweni tekad medhot sekolah arep golek kerja supaya bisa mbiyantu kulawargane. Wujud perjuwangane paraga Sumilah kanggo kulawargane bakal diperang ana sub-bab ing ngisor iki:

4.1.1 Sregep Makarya

Miturut Poerwadarminta (1939:582) sregep yaiku nglakoni samubarang kanthi mepeng sarta tlaten. Pawongan kang sregep tansah tenanan anggone nglakoni penggaweyan, uga ora tau nyerah sarta ngupaya amrih lumaku. Kanthi sikap sregep iki saben pakaryan kang ditindakake mesthi lumaku lancar nganti pungkasan. Awit isih cilik Sumilah iku wanita kang sregep mbiyantu wong tuwane, amarga Sumilah anak nomer siji lan isih nduweni adhik cilik-cilik telu. Apa maneh Sumilah isih cilik wis ditinggal minggat Bapake, dadi krana kahanan kuwi dheweke uga mbiyantu Ibune kerja. Ibune wektu

iku kerja ing pasar nduwe toko pracangan cilik-cilikan, saben dinane sadurunge budhal sekolah Sumilah ya mbiyantu Ibune ing pasar. Gegambaran yen paraga Sumilah kuwi pancen nduweni tekad mergawe tur sregep anggone mbiyantu kulawarga bakal diandharake ana cuplikan ing ngisor iki.

Uripku kebak sengsara mas Wisnu, aku wiwit isih cilik wis mbiyantu Ibuku kerja ing pasar. Ibuku nduweni toko cilik ing pasar. Dadi sadurunge aku budhal sekolah mesthi melu ibu ning pasar gawakne barang toko. Pakaryan iku tak lakoni saben dinane Mas. Iki pancen wis garise uripku. (DL, 2013:2:51)

Sumilah pancen bocah cilik kang dilairake ana ing kulawarga kacingkrangan. Kahanan kulawarga pancen dianggep kakurangan, amarga Bapake minggat ninggalake omah. Kamangka jenenge Bapak kudu tanggungjawab, nanging pancen nasib ora bisa ditolak. Sumilah wiwit cilik wis sregep mbiyantu Ibune makarya golek dhuwit. dheweke wiwit cilik wis nyoba mbiyantu ibune dodolan menyang pasar. Saben dinane sadurunge budhal sekolah Sumilah wis siap ngeterne ibune menyang pasar.

Kuwi kabeh mau dilakoni kanggo adhine sing isih cilik supaya bisa tetep sekolah. Pancen yen wis ngrembug perkara dhuwit ora ana enteke, Sumilah ya wis tau ngrasakne ditokake saka sekolah. Kuwi kabeh perkarane dheweke ora bisa bayar SPP lan kerep mbolos sekolah. Ing ngisor iki ana cuplikan kang nerangake yen Sumilah kerep mbolos sekolah kanggo mergawe.

Aku ya tau mas, bahkan meh ditokne saka sekolah. Amarga aku gampang telat mlebu sekolah. Hla bayangna mas, mentas subuh aku wis budhal barengi Ibu ning pasar. Tekan pasar aku ya langsung mbiyantu Ibu lan kadhang-kadhang yen diperlokne aku ngewangi gowo barang-barang. Aku lek kelingan banjur trenyuh atiku. (DL, 2013:2:51)

Uripe Sumilah tansah sengsara, ora cukup mung perkara dhuwit, nanging kang gawe sengsara Sumilah kerep mbolos sekolah. Sejatine Sumilah ora dolan utawa

males sekolah nanging dheweke mbiyantu Ibune dodolan ana ing pasar. Bubar ngewangi Ibune Sumilah budhal sekolah kuwi kerep telat, mula tinimbang diseneni kepener Sumilah mbolos wae. Mlebu sekolah pun Sumilah bakal diseneni, arep gawe alesan kaya apa Sumilah pancet diukum. Adhine Sumilah telu cilik-cilik kuwi kang dadi pamikire Sumilah, yen dheweke neruske sekolah mesthi adhiku telu kuwi ora bisa sekolah dhuwur, Gegambarane nelangsane uripe Sumilah kaya cuplikan ing ngisor iki.

Saelingku aku mung sekolah nganti SMA wae Mas, satemene aku ya isih pingin sekolah dhuwur, nanging ndelok kahanan adhiku sing isih cilik lan butuh biaya sekolah. Dadi aku mutusne medhot sekolah, aku mikir ben adhiku wae sing sekolah dhuwur. Lan cukup aku sing ngrasakne kahanan urip kaya ngene. (DL, 2013:2:51)

Sumilah ngrasakne sekolah mung nganti SMA kuwi wae wis meh ditokake saka sekolah. Sejatine Sumilah uga kepengin nglajutne kuliyah, dheweke kepengin kuliyah dhuwur lan dadi wong sukses kuwi cita-citane wiwit cilik. Pepenginane kuwi buyar nalika kelingan adhine loro kang isih cilik-cilik, apa iya dheweke sekolah dhuwur nanging adhine ora bisa sekolah amarga ora ana biaya. Sumilah nduweni pamikiran wis cukup sekolah SMA wae banjur dheweke kerja lan nyekolahne adhine nganti sarjana. Cukup Sumilah wae kang ngrasakne urip sengsara, adhine loro kuwi aja nganti ngrasakne sengsara.

Tekan Jogja aku nglamar kerja ana toko, wiwit kuwi aku langsung ditrima kerja ana ing toko klambi. Sewulan kerja ana toko tak rasa bayaranku kurang, amarga aku ora bisa kirim dhuwit menyang Ibu, bayarku mung cukup kanggo bayar kos lan urip sabendinan. Aku kudu golek kerja liya iki. (DL, 2013:2:51)

Kaputusan Sumilah lunga menyang Jogja pancen wis dadi tekad. Dheweke nduweni kekeparepan ing Jogja bisa oleh kerja mapan tur bayarane akeh. Tekan Jogja Sumilah nglamar kerja ana ing toko klambi, dhasare mung lulusan SMA penggaweyan kuwi kang paling cocok. Bayaran mergawe sewulan dirasa kurang cukup kanggone Sumilah, amarga dheweke ora bisa ngirim dhuwit Ibune. Bayaran sewulan mergawe ana toko mung cukup kanggo bayar kos lan kanggo kabutuhan sabendinane. Sumilah kudu mikir njero maneh, dheweke kudu golek kerja liya kang ngasilake bayaran akeh. Kerja apa maneh kanggo wong wadon lulusan SMA,

pungkasane Sumilah jajal nglamar kerja ana salon. Gegambarane cuplikan yen Sumilah nglamar kerja ana salon kaya cuplikan ing ngisor iki.

Ing Jogja aku kerja dadi pelayan salon, bayarane lumayan kanggoku. Tinimbang kerja ana desa. Cukuplah gawe ngirim dhuwit Ibuku saben wulan lan nyekolahne adhiku loro. Bayarane uga lumayan gedhe yen aku bisa kencan karo pelanggan.. (DL, 2013:2:2)

Sumilah nekat mergawe ana ing Jogja krana kahanan. Kahanan kang nyebabake dheweke kudu kerja luwih sregep lan ngasilake dhuwit akeh. Kerja ana ndesa bayarane mung sethithik durung-durung yen nyawang adhiku telu pas njaluk jajan lan Ibuku ora nduwe dhuwit. Ing Jogja Sumilah nglamar kerja ana ing salon, ya mung salon kuwi kang nrima pegawai lulusan sekolah apa wae, kang paling penting rupane ayu tur narik yen disawang. Sejatine saka prasyarat kuwi mau Sumilah ngrasa yen salon kuwi ora bener, nanging piye maneh yen dheweke balik mulih mesthi diguyu karo tangga teparone.

Buyar iki aku kudu balek ing salon Mas, aku ganteni shife kancaku. Sejatine dina iki aku kosong, nanging eman-eman yen shife kancaku ora tak ganti. Kancaku dina iki loro banjur ora mlebu. (LLDS, 2013:6:2).

Sumilah katon sregep anggone kerja ana ing salon, malah dheweke uga wani jupuk shif kerjane kancane. Kerja kaya ngene iki bisa nambahi pengasilane Sumilah lan luwih seneng bisa nduweni akeh pelanggan, dheweke kagolong sregep kerja ana ing salon kuwi, saben kancane lara utawa ana halangan kerja Sumilah mesthi siap ngganteni. Dadi kerja ana ing Jogja kuwi Sumilah ora tau ngaso anggone kerja, ana tawaran kerja apa wae langsung ceketan anggone nglakoni.

4.1.2 Asung Pangorbanan

Wiwit Sumilah mutusne kerja ing salon kang manggon ana Jogja, kuwi wis nuwuhake rasa ketir-ketir. Mung ijazah SMA kang diduweni apa ya bisa ketrima kerja ana kutha, kerja paling ya mung dadi pelayan toko kuwi wae bayaran sethithik. Ana ing Jogja Sumilah ngrasa kuciwa, yen dheweke ora sukses ana kutha mesthi dadi rasan-rasan tangga teparo. Apa maneh kelingan adhine telu kang isih cilik ndadakake Sumilah nekad mergawe apa wae. Ing Jogja ana salah sawijine salon kang wektu kuwi lagi nrima lowongan kerja utamane wong wedok. Ijasah sing diduweni ya mung tamatan SMA. Kalodhangan iku langsung ditrima Sumilah.

Gegambarane yen Sumilah nrima penggaweyan kuwi kaya cuplikan ing ngisor iki.

Mung salon iki kang nawarake bayaran akeh, snajan aku lulusan SMA nanging aku uga bisa yen perkara urusan salon. Mbiyen aku tau melu kursus ana ing kecamatan dadi aku ora canggung yen kon motong rambut wae. (DL, 2013:5:2)

Sumilah kang mung nduweni ijazah SMA kerja ing salon dadi pelayan bayarane lumayan gedhe cukup kanggo urip malah luwih-luwih. Kerja ing salon iki gampang tumrap Sumilah jalaran dheweke mbiyen tau melu kursus kang dianakake kecamatan. Pengalamane kursus dicakne ana ing salon. Wiwitan Sumilah rada isin-isin kerja ing kono apa maneh kerjane rada abot yen pelanggane akeh sing teka.

Sumilah saben dinane nglayani para priya nakal, kamangka dheweke iku sejatine wanita kang becik, ora ana bakat dadi wong nakal. Pakaryan kaya mangkono kuwi dudu pakaryan wanita kang satemene. Sejatine dadi lonthe kuwi pakaryane wanita nakal. Kabeh kuwi mau akhire dilakoni Sumilah amarga kahanan. Kahanan kang nyebabake Sumilah nglakoni pakaryan kuwi mau, senadyan mangerteni yen pakaryan iku nerak norma agama. Gegambarane yen Sumilah iki kerjane kebak resiko lan wis nerak norma agama kaya cuplikan ing ngisor iki.

Ing ngarepe Wisnu dheweke ora kandha apa-apa. Dheweke nglenggana yen pakaryan sing dilakoni iku pancen kebak resiko. Sasuwene iki sabisa-bisa dheweke uga tansah mbudidaya ngendahani resiko kuwi mau. Nanging kadhang-kadhang resiko kasebut tetep ora bisa diendhani. Kerep-kerepe amarga kepepet. Kepepet ing kahanan, krana antarane kebutuhan lan bayar kerep oraimbang. Yen mung kanggo awake dhewe mbokmenawa bayare torah-turah sauger gelem urip prasaja. Nanging isih ana nyawa papat sing dadi tanggungane. (DL, 2013:5:2)

Sumilah oncat moro ing Jogja amarga kahanan. Dheweke langsung nrima pakaryan nistha kuwi amarga ing Jogja kang gelem nrima ijazah SMA ya mung salon kuwi. Sejatine sak bisa-bisane Sumilah njaga awake nanging yen wis diajak pelanggan kang mbayare gedhe Sumilah ora bisa nolak. Resiko abot apa wae wani dilakoni Sumilah. Urip ing jaman modern kaya ngene iki yen ora gelem maju bisa-bisa kagiles rodhane panguripan. Sumilah wani crita kahanane ya mung karo Wisnu pelanggan kang lagi wae dikenal sedhela kuwi,

Sumilah uga nyritakne pepenginane marang Wisnu, kaya cuplikan ing ngisor iki.

Nanging apa tegese norma yen kasunyatanane sing ana ing ngarep mata, yen ora saben dina kulawargaku bisa mangan, ibuku tansah dikuyakuya bank plecil amarga ora bisa nyicil utang, adhik-adhikku ora bisa sekolah amarga ora ana biaya. Aku ora peduli apa aloke liyan. Sing penting kulawargaku bisa mangan lan adhik-adhikku bisa nerusake sekolah. (DL, 2013:6:2)

Sumilah minangka wanita kuwat, dheweke wis ora gelem mikir aloke tangga teparo apa marang dheweke. Sing paling penting mung kamulyane kulawargane, amrih kulawargane bisa mulya lan mentas saka kacingkrangan iki. Sumilah nekat ndandani uripe sing wis dadi nyek-nyekane tangga teparo. Sumilah wis ora nduweni pikiran maneh ngenani pakaryane kuwi. Sejatine Sumilah mangerteni yen pakaryan kuwi mau nggawe dosa, nanging sing penting dhuwite akeh. Panggonane Sumilah pancen salon rada semi plus-plus, nanging sing mara ora wong biyasa wae amarga tarip ing salon iku rada larang. Dadi sing mara bos-bos utawa pengusaha sing dhuwite akeh. Gegambarane yen Sumilah kuwi mergawe ana salon lan akeh pelanggane kuwi bos-bos gedhe kaya cuplikan ing ngisor iki.

Mung saderma nggepok senggol, ora oleh luwih saka kuwi. Yen kepengin luwih, kuwi urusane si karyawan pribadi ing sanjabane salon. Pihak perusahaan ora melu tanggungjawab. Amarga pancen wis ana prajanjian kaya iku, snajan ora tinulis, Sumi ora suwala nalika kala-kala ana pelanggan sing nakal ngiwel bokong utawa tangane nggrathil. (DL, 2013:1:51)

Panggon papan kerjane Sumilah ora kaya salon biyasa, salon gedhe yen dideleng saka njaba lan uga nawarake tarip kang rada larang. Dadi sing mara menyang salon kuwi kalangane wong kang urip sarwa kacingkrangan utawa wong kang uripe pas-pasan, akeh-akehe sing mara ing salon kuwi bos sugih utawa pengusaha. Bener wae pancen salon semi plus-plus sing mara ya ora mung cukup motong rambut nanging uga liyane. Sejatine wiwit Sumilah mlebu kerja ana ing salon ana prajanjian tulis ngenani perkara-perkara sak njabane salon. Kaya-kaya malah dadi ajang saingan antar pelayan kanthi golek pelanggan sa akeh-akehe, luwih uga ana sing ekstrim kayata ndemok bokong lan tangane nggrathil ngrayahi liyane. Aneh yen pelayan sing ora gelem yen disenggol bokonge utawa liyane.

Sejatine Sumilah wiwit kerja awal ing kono njaga awake supaya ora kenek lanangan nakal. Apa dayane yen dheweke kaya ngono, mikir bakal ora oleh pelanggan. Kabeh kancane ing salon wis wani yen disenggol bokonge utawa liyane. Sing kerep-kerep uga gelem diajak kencan metu, tegese wis sanjabane kerja ana salon.

Saka andharan-adharan ing dhuwur bisa didudut yen paraga Sumilah kerep ngapusi ibune amarga ana perkara tartamtu. Dheweke minangka anak nomer siji nduweni tanggungjawab gedhe marang kulawarga apa maneh isih nduweni adhik telu sing isih cilik-cilik. Paraga Sumilah ngapusi ibune wiwit dheweke isih sekolah ing SMP nganti SMA. Dheweke kerep mbolos sekolah. Dheweke mbolos sekolah amarga nyambi dodolan koran. Kang luwih kerep ngapusi ibune wiwit dheweke kerja ing Jogja dadi wanita planyahan ana ing salon. Ngomonge menyang ibune Sumilah kerja ing toko dadi pelayan, nanging sejatine dheweke dadi wanita panggilan. Ngapusi wong tuwa mligine ibune dilakoni Sumilah amarga kahanan kulawarga. Dheweke kepengin mbiyantu ekonomi kulawarga kanthi cara ngapusi ibune. Jelas tumindak sing dilakoni Sumilah iki dosa gedhe, kepriye maneh amrih kulawargane ora kagiles rodhane panguripan.

4.1.3 Dadi Sesulihe Bapak

Dadi wong lanang pancen wis kewajibane makarya kanggo kulawarga, apa maneh yen wis mbangun bale wisma. Kwajiban bapak yaiku nafkahi kulawarga, ngayomi lan tanggungjawab, nanging ora kaya bapak Sumilah. Wiwit dheweke isih cilik bapak wis minggat ninggalake omah. Sumilah ora merui perkarane apa kok bapak kuwi nganti minggat ninggalake omah.

Sumilah medhot sekolah awit bapak minggat saka omah. Dheweke mung sekolah nganti SMA. Sumilah isih nduweni adhik telu kang isih cilik-cilik. Perkara bapak Sumilah minggat teka omah kaya pacelathon ing ngisor iki.

“Kagiles rodha panguripan? Geneya kowe kandha mangkono? Aku ora ngerti.”Wisnu pancen ora mudheng karo sing dimaksud dening kenya ing sisihe iku.

“Cetha panjenengan ora ngerti, lan ora bakal ngerti. Sebab aku lan panjenengan dilairake saka latar belakan sing beda. Panjenengan urip sarwa kacukupan. Swaelingku aku mung nganti SMP ngrasakne urip sarwa kepenak. Awit mlebu SMA bapakku minggat saka omah. (DL, 2013:4:2)

Sumilah pancen nduweni bapak kang ora nduweni tanggungjawab marang kulawarga. Bapak wis tega minggat saka omah, Sumilah ora meruhi kang jelas perkara apa kang nyebabake bapak bisa minggat saka omah. Sing jelas iki mesthi ana gayutane karo ibu. Ibune pancen kalebu wong kang ringkih, kerep meksa bapak makarya amrih oleh dhuwit akeh, nanging bapak dhewe ya ngono penggaweyane ora jelas. Bapak Sumilah pancen kalebu wong kang ora tanggungjawab. Nalika Sumilah wiwit mlebu SMA Bapak minggat, mula nyebabake Sumilah kudu medhot sekolahe. Ibune mung kerja dhewe. Sumilah nduweni adhik loro kang isih cilik-cilik.

Ibune Sumilah pancen kalebu wong kang keras. Sasuwene rabi karo bapak Sumilah pancen saben dina ana omah isine ya mung padu. Tukaran perkara dhuwit, lan bapak kang kerja mung srabutan kuwi dipeksa nyambut gawe terus. Pancen mangerti dhewe ibu nduweni anak telu kalebu Sumilah. Ibune pancen nduweni sipat keras, nanging kuwi kabeh dilakoni mung kanggo anak-anake, lan mung kepengin weruh anake bisa sekolah dhuwur. Sawise padu bapak banjur minggat saka omah, ninggalake Sumilah, Sarwi lan adhik-adhike. Ibuku rasane kaya dijlegi watu gedhe, kepriye carane ngopeni anak telu iki amrih bisa sekolah dhuwur. Sawise ditinggal minggat bojone, Sarwi uga kepengin mbangun bale wisma maneh.

“Bapak sambungku kuwi senengane mara tangan, apa maneh yen anggone ngabotohan kalah, ora bisa kecenthok tembung lan ibuku kerep dadi sasran. Amarga ibuku sok ngomel yen blanjane kurang.

“Dadi bapak kwalonmu tukang ngabotohan?”

“Ora mung trima ngabotohan, nanging uga seneng nginum lan kerep mabuk. Yen mabuk kadhang-kadhang kelangan kesadharan. (DL, 2013:4:51)

Sawise Ibune Sumilah rabi maneh, kang dikarepake bapak sing bisa ngayomi kulawarga lan tresna karo kulawarga malah suwalike. Bapak kwalone Sumilah ana ing omah ndadekne omah kaya neraka. Bapak Sumilah ora gelem kerja, awitan rabi pancen kaya-kaya tanggungjawab gedhe karo kulawarga. Bareng wis nengahi sesasi katon banget sikap, bapak Sumilah kuwi ora gelem kerja lan senengane mung njaluki dhuwit. Pancen nelangsa tenan uripe kulawargane Sumilah, dikarepake nduwe bapak anyar bisa ngentas uripe dadi mulya iki malah ndadekne sangsara. Bapak kwalone Sumilah senengane mung ngombe lan judi. Iki negesake yen Sumilah pancen uripe nelangsa ora bisa nduweni bapak kang tanggungjawab marang kulawarga. Iki kang

ndadekne Sumilah milih nyambut gawe tinimbang sekolah.

Saka cuplikan ing dhuwur cetha banget yen ta kahanan bale wismane ibune Sumilah pancen ngenes, dirabi wong lanang kang ora nduweni tanggungjawab marang kulawarga. Apa maneh yen anake dhewe wani nganti meh di rudapeksa. Sejatine ora ana Bapak kang tega nglakoni prekara kaya ngono kuwi. Saben dinane kahanan ing omah ya mung tukar padu. Kahanan omah ora tau tentrem, amarga anane ego kang dhuwur ora ana sing gelem ngalah lan ngerteni. Pancen Ibu salah anggone golek bojo. Kok pancen tegane nganti nduwe anak telu tetep ora mertobat senengane mung dolanan wae

4.2 Perjuwangane Paraga Sumilah Kanggo Merjuwangake Nasibe

Panliten iki bakal nitingi paraga Sumilah kanggo merjuwangake nasib uripe nganggo kaca dhekonstruksi. Paraga Sumilah minangka paraga kang kapinggirake nasibe kalunta-lunta lang asring digawe rasan-rasan tangga teparone. Kanggo merjuwangake nasibe, Sumilah lila nglakoni pakaryan kang ora pantes kanggo wanita lugu saka desa. Pancen cupet pikirane Sumilah, wis ora bisa mikir apa maneh kanggo golek kerja. Sing dipikirake mung amrih nasibe bisa diowahi, lan dheweke wis ora dadi rasan-rasane tangga teparone. Sumilah kepengin ngowahi nasib supaya luwih mulya.

Wujud perjuwangane Sumilah kanggo merjuwangake nasibe bakal diperang ana sub-sub bab ing ngisor iki.

4.2.1 Dadi Wanita Mandhiri

Wanita mandhiri ora ateges wanita sing bebas ing sakabehane babagan, utawa bebas kanggo tumindak sakarepe dhewe. Wanita mandhiri ora kena ninggalake nilai-nilai luhur lan kudu tansah taat marang norma-norma sosial ing bebrayan (Darni, 2005:7).

Sumilah kalebu wanita mandhiri, amarga wiwit cilik wis ora gelem nyusahne wong tuwa. Dheweke kalebu bocah pinter. Sumilah sregep mbiyantu ibune lan ora gelem dadi bocah sing mung njaluk dhuwit ibune. Dheweke luwih asring menahi tambahan dhuwit marang ibune. Sarwi ibune Sumilah kang mung mergawe dodolan ing pasar ora cukup asile yen kudu biyayai adhi-adhine sekolah, apa maneh bapake wis minggat ninggalake omah. Ing ngisor iki ana cuplikan kang nuduhake yen Sumilah kuwi wanita mandhiri.

Wiwit bapaku minggat teka omah, aku wis ngrasa bakal kerja ngewangi ibuku, wong bapak sadurunge minggat wae aku wis ngewangi ibu kerja. Sejatine ibu ora kepengin aku ngewangi, nanging kahanan kang nyebabake kuwi kabeh.

Aku uga kerep nolak yen dbisangoni ibu saben dina kanggo sangu sekolah. Ibuku menahi dhuwit ngono kuwi sejatine aku ngerti yen dhuwit kuwi asil utangan. (DL, 2013:4:2)

Dadi wanita mandhiri pancen abot sanggane, kuwi kabeh dilakoni Sumilah wiwit cilik, kanthi emoh yen ngrepoti ibune terus. Minangka anak nomer siji Sumilah ya wis ngrasa nduweni tanggungjawab marang adhike. Sarwi ibune Sumilah sing kerja dodolan ing pasar asile ora patiya akeh, mung cukup digawe kabutuhan saben dinane. Bapake Sumilah ora nduweni pakaryan kang tetep, dadi ora bisa nambahi dhuwit. Apa maneh bapake minggat ninggalake omah iki uga ndadekake Sumilah dadi wanita mandhiri mbiyantu ekonomi kulawarga lan ora nyusahne ibune.

Ibune Sumilah pancen dadi wanita kang kuwat ing omah, kanthi dhewean merga golek dhuwit. Kanggo ngopeni anak telu lan uga nyekolahne. Kabeh tanggungjawab ditanggung Ibune Sumilah Wiwit bojone minggat ninggalake omah. Arep nesu, mangkel lan nggoleki parane nanging ora nduwe daya apa-apa. Kabeh penggaweyan dilakoni Ibune Sumilah. Gegambaran kuwi mau ana ing cuplikan ing ngisor iki.

Senajan Ibuku uga wis berjuang sakayange kanggo nutupi kebutuhan kulawarga. Direwangi dadi tukang umbah-ubah, direwangi dadi buruh nyapu, lan pakaryan apa wae sasate ditandangi. Nanging penghasilane tetep ora bisa nutupi kebutuhan sadina-dina. Kadhang kanggo mangan wae rekasa. (DL, 2013:6:2)

Sarwi ibune Sumilah pancen diakoni wanita kuat, tanggungjawab marang anake gedhe. Kerja mbiyyani kulawarga, anak telu isih cilik-cilik apa maneh tanggungjawab kudu nyekolahne. Ora mung kerja dodolan ning pasar nanging kadhang kala ibune Sumilah uga gelem nrima penggaweyan umbah-ubah lan buruh nyapu. Sasate penggaweyan kabeh dilakoni amrih oleh dhuwit tambahan. Pakaryan kaya umbah-ubah lan nyapu pancen olehe dhuwit sethithik nanging panggah ora bisa nambahi kabutuhan saben dinane.

Saka andharan-andharan ing dhuwur mau cetha banget yen Sumilah bisa dadi wanita mandhiri amarga kahanan kulawargane. Wiwit cilik Sumilah wis diajari ibune mandhiri, amarga Sumilah kagolong saka kulawarga kacingkrangan dadi kudu mangerteni kahanan. Wiwit saka kulawarga kacingkrangan kuwi ndadekne Sumilah dadi wanita mandhiri. Wiwit cilik dheweke wis mandhiri lan ora tau ngrepotne wong tuwane. Apa maneh sawise bapake minggat saka omah, Sumilah kaya-kaya nduweni tanggungjawab gedhe minangka anak nomer

siji. Wiwit dheweke ngewangi Ibune menyang pasar lan uga dodolan koran.

4.2.2 Nerak Norma Agama

Urip ing jaman modern kaya saiki pancen kudu waspada marang kahanan sakiwa tengen. Kita kudu pinter-pinter nampa pengaruh saka lingkungan. Pengaruh positip bisa dadi bahan piwulang, yen ana pengaruh negatip kudune ditinggal. Kuwi kabeh diarani rodhane panguripan, yen kita bisa ngolah kanthi apik, kita bisa diarani lulus saka ujian urip. Sekabehe panguripane manungsa ing donya iki wis diatur dening Gusti Maha Agung. Saben polah tingkah kudu mituhu karo agama kang kita ugemi. Uripe Sumilah sejatine wis mituhu norma agama, saben nglakoni apa-apa ora tau nyimpang teka norma agama. Sejatine Sumilah wis mergawe dadi pelayan toko, nanging bayarane ora cukup, banjur dheweke nduwe pikiran kerja menyang Solo kerja ing salon.

Kerja ing salon iki pancen bayare gedhe, nanging akeh peraturan kang kudu dilakoni. Kayata kudu ramah marang pelanggan, yen ana pelanggan nakal kudu tetep ramah, amarga iku wujud kanggo narik pelanggan akeh. Nanging kadhang-kadhang kudu narik pelanggan karo rayuan manja, amrih dadi salon langganan. (DL, 2013:1:2)

Sumilah owah sadurunge mituhu marang agama lan taat, sawise kerja ana ing salon. Ing salon kuwi Sumilah diajari kerja kang satemene kanggo narik pelanggan. Wiwitan kerja Sumilah ora wani nglakoni kaya ngono kayata disenggol bokonge, nanging nyawang pelayan liyane kang nglakoni kaya ngono Sumilah kudu bisa kaya liyane amrih oleh dhuwit akeh. Sumilah wis wani didemok bokonge, kadhang kala Sumilah uga ngrayu-ngrayu pelanggan amrih gelem dijak kencan sak njabane salon. Yen bisa dijak kencan pelanggan bayarane lumayan gedhe, cukup kanggo mangan saben dina kapara luwih-luwih.

Sumilah sing saiki wis beda karo Sumilah sing wektu ana desa biyen, dheweke dadi wanita polos, saiki dadi wanita nakal. Panguripan kuwi kudu tetep mlaku supaya ora kagiles rodhane panguripan. Gegambarane yen Sumilah saiki dadi wanita nakal ana ing salon kaya cuplikan ing ngisor iki.

Liwat kaca Sumi nyoba migatekake mripate priya iku sinambi tangane tetep iwut mijeti. Mripat kuwi meh tanpa ana rasa ing jerone. Sepa yen ora kena diunekake anyep. Iki aneh. Eman-

eman wong bagus kaya ngono kok mripate anyep, batine Sumi maneh karo mikir-mikir golek rekadaya kepriye carane nelukake priya iku. Nanging nganti pakaryane rampung Sumi tetep durung nemokake cara sing jitu. Dipancing-pancing, dijak omongan olehe wangsulan ya mung cekak aos. Saperlune. (DL, 2013:1:2)

Sumilah pancen saiki owah, kaya tangan kang malik grembyang. Sing biyene wonge ora tau macak, saiki penampilan nggodha. Saka dadi pegawai salon kuwi Sumilah malih pinter golek dhuwit. Sing biyene kanggone Sumilah yen adhep-adhepan karo priya ngrasa canggung, beda karo saiki dheweke luwih agresif yen adhepan karo priya liya apa maneh pelanggan sing ketoke nduweni dhuwit akeh. Sawijining dina ana pelanggan jenenge Wisnu, dhasar Wisnu kuwi pancen lagi sepbisanan mara salon kuwi dadi rada bingung. Kepener kabeh pegawai ngladeni pelanggan, mula ganti Sumilah kang ngladeni Wisnu.

Saka andharan-adharan ing dhuwur bisa didudut yen ta Sumilah kang sadurunge mituhu marang norma agama, bisa oncat lan nerak anger-angere agama. Kahanan kang kaya mangkono kuwi sing didhekonstruksi, wanita sejatine kudu welas asih lan lemah lembut marang priya lan liyane. Sumilah wanita desa kang polos lan lugu kerja ing salon malih dadi wanita nakal. Kuwi kabeh dudu dadi pilihan uripe Sumilah. Dheweke ora nduwe pilihan liya, lan nekat dadi kaya mangkono amarga merjuwangake nasibe. Nasib kang meh kagiles rodha panguripan kudu banjur diperjuwangake amrih ora kagiles rodhane panguripan.

4.2.3 Ngapusi Pelanggan

Sasuwene kerja ing salon, dheweke sering nemoni pelanggan kang maneka warna sipate. Sumilah kudu bisa nyalarasake karo sipate-sipate pelanggan lan njaluke kepriye. Ora bisa yen Sumilah madhakne kabeh penjaluke pelanggan. Sing mergawe ana salon kuwi ora akeh, dadi kadhang-kala karo kanca ya rebutan pelanggan. Ing salon kuwi Sumilah kalebu pegawai anyar dadi isih ana rasa canggung lan isin. Mosok pegawai anyar langsung sakarepe dhewe rak ora mungkin. Dipikir-pikir yen banjur kaya mangkene suwe-suwe dheweke bayare mung sethithik, amarga kerja ing salon kuwi bayare disalarake karo penggaweyane. Yen oleh pelanggan akeh otomatis bayarane ya akeh kalodhangan iki dilakoni Sumilah amrih bisa oleh pelanggane saakeh-akehe. Saka pelanggan anyar Sumilah bisa nguras dhuwit akeh, lan uga bisa dadi langgane. Gegambarane kaya cuplikan ing ngisor iki.

Aku sepisanan kerja ing salon iki ngrasa canggung lan isih isin, ora kaya pegawai liya sing wis taun-taunan kerja ing salon kuwi. Aku kudu bisa nyesuaikan dhiri disek. Meh sewulan aku isih oleh pelanggan sithik. Otomatis bayarku ya sek sithik. Liya dina aku ngapusi pelanggan sing teka, pelanggan mau golek Nita pegawai liyane. Kahanan dina kuwi Nita lagi metu golek mangan, aku nyoba ngapusi kanthi cara ngomong yen Nita wis metu saka salon. (DL, 2013:2:2)

Salah sawijining dina Sumilah nyoba cara amrih oleh pelanggan kanthi cara ngapusi pelanggan. Pancen isih anyar kerja ing kono Sumilah isih durung oleh pelanggan tetap mula kaya pegawai liyane. Yen pegawai liyane wis padha nduweni pelanggan tetap, nah saka kuwi mesthi oleh dhuwit akeh. Sawijining dina Sumilah nindakake tumindak ala, kanthi cara begal pegawai liya. Dheweke ngapusi pelanggane Nita yen Nita kuwi wis metu saka salon kuwi. Tujuwane Sumi cetha amrih bisa ngrebut pelanggan-pelanggane kancane. Sejatine wektu kuwi Nita lagi metu golek mangan karo pegawai liyane. Kepener Sumi lagi dhewekan ana salon kuwi.

Saka andharan ing dhuwur katon yen Sumilah sing biyene dadi wanita lugu, polos, lan sing mesthi ora wani karo wong lanang. Saiki dheweke dadi wanita bokongan bos-bos sugih lan uga nglakoni dosa kanthi cara ngapusi pelanggane. Akeh-akehe ngeret dhuwite pelanggan kanthi manfaatake rupa ayune. Kuwi kabeh ana sebabe Sumilah ora pengin dinyek tangga teparone maneh. Sumilah mikir yen dheweke nduwe dhuwit akeh mesthi kulawargane diajani karo tangga teparone.

4.2.4 Dadi Tukang Pijet

Kerja ing salon karo nyambi dadi wanita bayaran dirasa kurang cukup kanggone Sumilah. Pancen bayaran mergawe ana salon luwih-luwih dhuwite nanging dhuwit mau kanggone dikirim menyang desa. Bayaran saka salon cukup kanggo mangan Sumilah ana ing salon lan kanggo ngirimi Ibune kanggo sekolah adhine. Sumilah mikir kudu mergawe apa maneh supaya oleh tambahan dhuwit, pikirane Sumilah kepenngin dadi tukang pijet kaya cuplikan ing ngsior iki.

Apa aku kudu ngene terus, yen ngandelne kerja salon iki apa oleh tambahan dhuwit. Apa maneh pelayan toko iki nambah, mesthine pelanggan uga golek pelayan anyar tur luwih ayu teka aku. Dadi tukang pijet panggilan wae, mung mergawe mjet aku ya bisa mung cukup ngandelne tenaga. (DL, 2013:1:51)

Pancen wiwit cilik Sumilah wis tau ngrasakne urip susah, awit mbiyantu ibune ning pasar lan nyambi dodolan koran. Saka pengalamane wiwt cilik kuwi, ing Jogja Sumilah ya ora mung mergawe ana salon wae, yen mung mergawe ana salon dhuwit mung cukup gawe mangan lan ngirim dhuwit menyang desa. Sumilah uga kepengin ngramut awake, lumayan lah bisa oleh tambahan. Sumilah nduweni pikiran yen dheweke saliyanne mergawe ing salon uga nyambi dadi tukang pijet panggilan. Sumilah ngrasa yen mung mijet wae gampang, mung dheweke mikir kudu ana bedane karo tukang pijet liyane, dadi dheweke kudu gawe inovasi anyar. Sumilah nyoba nawarake jasa mijete marang pelanggan sing jenenge Wisnu, amarga dheweke mangerteni yen Wisnu kuwi dudu wong asli Yogja iki mesthi sayah banget. Bab iku kaya pacelathon ing ngisor iki.

“Minyak aromaterapi. Dianggo blonyo sadurunge awak dipijeti. Ngersakake aromaterapi apa? Mawar, kanggo ngilangake stress, kayu putih kanggo ngendhorake syaraf-syaraf sing tegang amarga kekeselen, melathi, lavender, cengkeh apa aroma terapi liyane. Kabeh ana warna pitu kanthi khasiyat sing beda-beda,” kojahe Sumi karo nuduhake botol-botol mau. (DL, 2013:3:51)

Saiki penampilane Sumilah pancen wis trampil anggone dadi tukang pijet, ora mung pinter creambath lan potong rambut wae. Sumilah nyambi dadi tukang pijet panggilan, Sumilah anggone mijet beda kaya tukang pijet liyane. Dheweke gawe inovasi yaiku nganggo minyak aromaterapi utawa blonyoh. Dadi kabeh kari manut pelanggan keluhane apa lan cocoke dibloyohi nganggo aromaterapi apa. Cara kuwi mau dilakoni Sumilah amrih oleh pelanggan akeh. Ing ngisor iki ana cuplikan kang nuduhake yen Sumilah kuwi pinter anggone mijet.

Wisnu salah sawijining pelanggan kang ngrasakne kepenak pijetane Sumi, ora liya pancen anggone Sumi mijet ora setengah-setengah dheweke pancen ngutamakne kepuasan pelanggan. Kang luwih nambahi plus yaiku Sumi nggunakake minyak aromaterapi kanggo sarana dheweke mijet. Minyak aromaterapine uga maneka warna salaras karo keluhane pelanggan. Saking kepenake anggone mijeti, Wisnu nganti keturon gleser. Ana maneh cuplikan kang gambarake yen Sumilah kuwi wanita professional.

Tumindak ala kang dilakoni Sumilah kanggo merjuwangake nasibe yaiku nerak norma agama lan ngapusi pelanggan. Penggaweyane Sumilah minangka wanita planyahan wis nerak norma agama. Dheweke wis wani adol awak marang wong lanang kanthi bayaran gedhe. Wanita planyahan uga pakaryan kang nyimpang

saka adat masyarakat, kuwi kabeh dilakoni Sumilah. Tumindak ala liyane yaiku ngapusi pelanggan. Sasuwene kerja dadi wanita planyahan pancen Sumilah kerep nyekel dhuwit akeh. Saben dhuwite entek Sumilah nggunakake cara yaiku ngapusi pelanggan. Cara kuwi dilakoni Sumilah amrih bayarane tambah. Dheweke wis ora peduli maneh karo nasibe pelanggan sing wis diapusi. Tumindak ala sing dilakoni Sumilah kuwi sejatine dilakoni amrih nasibe panggah mulya lan ora dadi nyek-nyekane tangga teparo maneh.

4.3 Perjuwangane Paraga Sumilah Kanggo Merjuwangake Nasib Tresnane

Dhasare Sumilah wong wadon saka desa kang nduweni sipat polos, lugu ora ngenal jenenge wong lanang. Sejatine Sumilah iki ya kagolong kenya ayu ana ing desane. Uripe Sumilah mung mikirne kepriye amrih kulawargane bisa urip mulya. Sejatine ya wis akeh wong lanang kang nglirik Sumilah, kerep kepengin nglamar Sumilah didadekne bojone. Sumilah nolak, amarga dheweke mikir yen dheweke rabi kepriye nasib Ibu lan adhine.

Wujud pejuwangane Sumilah kanggo merjuwangake nasib tresnane bakal diperang ana sub bab ing ngisor iki.

4.3.1 Tumindak Jujur

Penggaweyane Sumilah ana salon plus-plus ing Solo iki ndadekake Sumilah asring kepethuk karo wong lanang-lanang. Panggon penggaweyane Sumilah iki salon semi plus dadi sing teka ing salon ya mung lanang. Saben dinane Sumilah methuki wong lanang beda-beda ana kang agresif uga ana kang menengan mara ing salon pancen saderma pengin potong rambut utawa liyane. Sejatine Sumilah kepengin saben dina nduweni pelanggan kang ora agresif, mara menyang salon mung kepengin potong, nanging akeh-akeh kang mara ing salon wong lanang kang kepengin ngejak kencan Sumilah.

Sawijining dina Sumilah oleh pelanggan jenenge Wisnu. Wisnu pancen katon yen dudu asli wong sekitar kono. Dheweke katon meneng ora ana omonge babar pisan. Wisnu teka ing salon kuwi ya mung kepengin potong rambut. Sumilah ngrasa penasaran karo Wisnu. Sejatine awit kerja ing salon wis 2 taun iki Sumilah lagek nemoni pelanggan kaya Wisnu iki sopan, menengan, lan tangane ora nggrathil. Dijak omongan kaya apa wae Wisnu tetep meneng lan saumpama ana pitakonan ya mung cukup dijawab saperlune wae.

Saka salon kuwi, Sumilah nawarake jasa pijet. Wisnu ngiyani banjur Sumilah mara menyang hotel manggone Wisnu turu. Sumilah ngrasa seneng karo Wisnu, amarga Wisnu wong lanang kang sopan tangane ora tau nggrathil ndemoki pupune Sumilah. Karo Wisnu Sumilah kaya-kaya tunduk lan crita kabeh kahanan uripe.

Kabeh dicritakne Sumilah marang Wisnu. Bab iku kaya pacelathon ing ngisor iki.

“Geneya kok kowe nglakoni pakaryan kaya iku?” pitakone Wisnu kepengin ngerti. Wisnu panggah kepengin ngerti kahanane Sumi. Saka pitakonane Wisnu Sumi banjur crita kahanane wiwit dheweke urip sengsara. Jujur, sawise apa kang dilakoni bebarengan Sumi sajroning rong dina iku, dhadhane Wisnu krasa lara mbayangake kenya iku ambruk ana ing kekepane priya liya.” (DL,2013:6:2)

Wisnu wis wani takon perkara kahanan uripe Sumilah saiki. Wisnu mangerteni yen sejatine Sumilah kuwi wong wadon kang apik, mboh kenapa kok bisa nyemplung ana pakaryan nistha kaya ngene iki. Wengi kuwi antarane Sumilah lan Wisnu wis rada ana angin seger, wong loro kuwi ing kamar geguyonan. Wisnu wis kepara biyasa ora canggung maneh omong-omongan karo Sumilah, ora kaya pas ing salon kae. Wisnu banjur pitakon ngenani uripe Sumilah. Wisnu kepengin mangerteni luwih njero maneh kenya ayu kuwi. Wengi kuwi ing kamar wong loro sejatine Wisnu uga ana rasa canggung amarga sasuwene iki ora tau sekamar karo wong wadon kaya ngene iki. Gegambarane yen Wisnu lagi kencan ing hotel karo wong wadon lan dheweke uga canggung cedhak wong wadon kaya cuplikan ing ngisor iki.

Kencan karo Sumi sing sakawit mung diangkah setugel dina, sidane mulur dadi rong dina punjul sewengi. Akeh alasan sing marakake wektune mulur alias kedawa-dawa. Salah sijine kenikmatan ragawi sing njalari dheweke dadi lali marang sakabehe. Nanging jan-jane ora mung saderma kuwi. Iki magepokam karo rasa. Rasane wong lanang sing salawase urip durung tau wanuh karo wanita. Wanuh jroning teges kang sanyatane. (DL, 2013:6:2)

Sejatine Wisnu kuwi wong lanang kang jarang wanuh karo wadon liya. Dheweke pancen kalebu wong lanang isinan yen sesambetan karo wong wadon. Uripe Wisnu mung kanggo kerja wae, sejatine dheweke uga kepengin kenal karo kenya ayu nanging Ibune Wisnu kalebu wanodya kang pilih-pilih golek mantu. Kuwi kang ndhasari Wisnu arang srawungan karo wong wadon. Sumilah wong wadon kang bisa gawe Wisnu nggubel atine. Saka crita-critane Sumilah ngenani kulawargane Wisnu rada mangerteni tenan uripe Sumilah. Bab iku kaya cuplikan ing ngisor iki.

Saka andharan ing dhuwur bisa didudut yen kang dilakoni Sumilah sasuwene iki dheweke dadi wanita jujur ana ing ngarepe Wisnu lan R. Ngt Kusumaningsih. Sumilah dadi wanita jujur ing ngarepe Wisnu iki sejatine nduweni tujuwan amrih dheweke bisa ditrima apa eneke karo Wisnu. Dheweke wis jujur awit kahanane kulawargane lan pakaryane. Sejatine jujure Sumilah kuwi mau digawe amrih tetep disenengi Wisnu apa anane. Sumilah uga dadi wanita jujur ing ngarepe R. Ngt Kusumaningsih kuwi kabeh dilakoni sejatine amrih dheweke uga ditresnani marang Ibune Wisnu kuwi. Sadurunge kepethuk karo Ibune Wisnu Sumilah wis nduweni pamikiran yen dheweke ora gelem jujur klawan kahanane, nanging dheweke nduweni pamikiran yen dheweke ora jujur kepriye nasibe ing mburi.

4.3.2 Setya

Kabeh wanita normal ing donya iki mesthi nduweni rasa tresna klawan priya kang ditresnani. Semana uga Sumilah jejere wanita kang nduweni rasa tresna klawan priya liya. Dheweke uga seneng klawan Wisnu, priya saka Yogyakarta kang kepethuk ana salon. Kawitan kepethuk ana salon Sumilah wis nduweni rasa ketarik karo Wisnu. Sumilah penasaran karo Wisnu, jalaran dheweke siji-sijine priya sing mara ana salon kang nduweni rasa sopan tumrap wanita. Ora kaya priya sing mara ing salon sasuwene iki, akeh-akehe mesthi njiwel bokong utawa njiwel pupu, beda karo Wisnu priya iki antheng lan ora kakean omong.

Wisnu pancen jejere priya kang durung nduweni sisihane utawa wanita idhaman. Wiwit SMA dheweke seneng karo Anggraini lan ora bisa sesandhingan karo Anggraini amarga kedhisikan kancane Wisnu. Wiwit saka kuwi Wisnu wis ora ngenal wanita liya maneh. Semana uga ing salon dheweke nduweni sikap sopan lan ora nakal tangane. Gegambaran rasa kebak tresnane Wisnu kaya pacelathon ing ngisor iki.

“Nalika semana Wisnu kesengsem banget marang Anggraini, kanca sakelase kuwi. Rina wengi dadi pikiran. Apa maneh setengah Anggraini uga aweh angin marang dheweke. Emane Wisnu ora duwe kuwanen kanggo nelakake isining atine. Nganti padha dene lulus lan pepisahan. Anggraini wekasane nibakake pilihane marang kancane sakelas, sing uga saingane ing bab prestati sekolah yaiku Ugra.” (DL, 2013:2:2)

Pancen yen perkara tresna Wisnu ora bisa blaka marang wong wadon. Dheweke kalebu wong lanang isinan ora wani yen kon ngomong tresna marang wong wadon. Wisnu ya mung wani nglirik wae. Jaman

dheweke SMA sejatine wis cocok yen bisa sesandhingan karo Anggraini kanca sekelase, nanging Wisnu ora wani yen ngomong tresna klawan Anggraini. Anggraini kalebu bocah ayu ing kelas, sjatine Anggraini uga tresna karo Wisnu. Rasa tresnane Wisnu marang Anggraini kuwi mung ana ati wae, dumadakan wis lulus sekolah Wisnu keprungu yen Anggraini saiki wis nibakake tresnane karo Ugra bocah lanang kanca sekelase kang dadi saingane Wisnu bab prestasi.

Sawise kedadean kuwi Wisnu wis ora akeh srawung karo wong wadon, amarga dheweke nerusake kuliah lan fokus sekolah. Uripe Wisnu mung isine sinau wae, ora ana kaya kanca saumurane sing seneng dolan. Sawise lulus kuliah Wisnu uga langsung kerja ana proyek gedhe sing ngurusi perkara bangunan. Ana salah sawijining proyek ing Jogja dheweke ngrasa kepengin refreshing. Dheweke nekani salah sawijining salon arep potong rambut. Cuplikan kaya ing ngisor iki.

“Mangga, Mas? Badhe potong menapa ngersakaken perawatan sanesipun?” sawenehe kenya ayu mesthukake tekane kanthi esem ngujiwat.

“Namung ajeng potong, Mbak?!” wangsulane Wisnu kaku. Jan-jane jroning ati dheweke uga kepengin nimbang keramahane kenya iku, nanging ora bisa. Ora kulina basa-basi. Wisnu wonge pancen kaku. Mbokmenawa krana sikape kang kaya mangkono kuwi mula nganti tekan seprene nganti umure telung puluh taun kliwat durung tau ngrasakake pacaran. (DL, 2013:1:2)

Wisnu pancene wonge ora gelem basa-basi senengane mung cekak aos wae. Cetha yen ing salon kuwi Sumilah minangka pelayan kudu menehi servis kang kepenak marang pelanggan, apa maneh Wisnu kuwi katon yen lagek sepisanan mara ing salon. Sikape Wisnu panggah meneng wae, ora kaya wong lanang liya. Biyasane wong lanang sing mara ing salon kuwi yen ora njawil bokong ya njaluk liyane. Sejatine Wisnu uga kepengin ngimbang omongane Sumilah, nanging dheweke ngrasa canggung, amarga saben dinane Wisnu ya ora tau srawung klawan kenya ayu. Kekarepane Wisnu bingung kudu nyauri apa. Saka sikape Wisnu kang kaya ngono kuwi, Sumilah dadi penasaran karo priya kuwi. Dheweke terus ngajak omong-omongan, kaya pacelathon ing ngisor iki.

“Badhe dipun potong kados menapa, Mas? Mangga menawi badhe mirsani modhelipun, “wanita mau menehake album gedhe.

“Boten perlu. Modhele panggah kados niki mawon, cukup dipotong, sekedhik lan

dipunrapekaken, “wangsulane Wisnu tanpa basa-basi. (DL, 2013:1:2)

Jelas banget yen Wisnu pancen jejere priya kang ora seneng basa-basi apa maneh njaraki wanita. Sejatine yen disawang ngono Sumilah kuwi kenya ayu, praupane ayu pakulitane kuning. Atine Wisnu panggah ora bisa diluluhake Sumilah, dheweke panggah kaku sikape. Sejatine Sumilah kepengin ngajak ngomong kang luwih dawa, apa maneh yen Wisnu gelem ngajak Sumilah ngomong. Sinambi motong rambute Wisnu, Sumilah pancet golek cara amrih Wisnu kuwi bisa ngejak dheweke kencan utawa saderma kenek diajak omong-omongan. Bab iku kaya pacelathon ing ngisor iki.

“Nuwun sewu nggih, Mas,” Kenya iku nyandhak rambute Wisnu. Diawul-awul sadurunge dijungkati,” Boten perlu dipun creambath? Ketingalipun rikma panjenengan menika ugi mbetahaken perawatan, Mas,” kandhane kenya iku alus nanging cukup kenes. Wisnu mikir-mikir sedhela, banjur manthuk. “Mangga Mas pindhah wonten kursi sanesipun, “Wisnu digiring ing ruwang liya ing sisihe ruwangan utama kasebut mung disingget nganggo kaca peteng. (DL, 2013:1:2)

Sumilah nggunakake cara apa wae amrih bisa suwe-suwe karo Wisnu. Sejatine tugase Sumilah wis rampung anggane motong rambute Wisnu, nanging Sumilah golek cara supaya Wisnu isih suwe ana ing salon. Sumilah nawarake creambath, ora suwe anggane Wisnu jawab amarga dina kuwi Wisnu ora ana penggaweyan. Wisnu banjur di creambath karo Sumilah. Sumilah rada nduweni rasa seneng amarga bisa luwih suwe karo Wisnu. Ing ruwangan creambath Sumilah nyoba nyedhaki Wisnu maneh. Wisnu panggah kaya sadurung-durunge ngadhepi Sumilah kaku lan eseme rada sinis.

Sumilah ngrasa aneh karo eseme Wisnu, eseme rada sinis. Kaya-kaya ora seneng karo kelakuane Sumilah kang pancet godha Wisnu. Sumilah nduweni pamikiran liya, mbokmenawa ora mangkono. Sumilah wis mangerteni karaktere wong lanang kang kerep diadhepi ing salon saben dinane. Wisnu pancen wisp inter gawe atine Sumilah bingung. Wis meh mari lek creambath nanging Wisnu pancet kaku sikape. Sumilah menehake kartu nama marang Wisnu.

PANUTUP

Dudutan

Adhedhasar asile panliten, supaya ora uwal saka panliten migunakake tintingan dhekonstruksi. Tintingan dhekonstruksi yaiku ngaji perkara-perkara kang dianggep kapinggirake ana ing karya sastra, akeh-akehe ngaji paraga utama. Ora saben paraga utama bisa ditintangi nganggo kajian dhekonstruksi, sejatine pancen paraga utama nanging ing njero karya sastra mau paraga utama bisa gawe munyeye crita. bisa gawe alus crita dadi apik. Paraga utama ing cerbung LLDS iki yaiku Sumilah, yen disawang saka kaca dhekonstruksi paraga Sumilah iki cocok yen dikaji kanggo tintingan dhekonstruksi. Kang bakal dikaji luwih njero yaiku ngenani perjuwangane paraga Sumilah kanggo kulawargane, perjuwangane paraga Sumilah kanggo nasibe, lan perjuwangane paraga Sumilah kanggo tresnane.

Saka underaning panliten sepisan yaiku ngenani perjuwangane paraga Sumilah kanggo kulawargane ana loro tumindak yaiku tumindak ala lan tumindak becik. Tumindak becik kang dilakoni Sumilah yaiku sregep makarya. Wiwit cilik Sumilah wis sregep mbiyantu ibune dodolan ing pasar, Sumilah sadhar minangka anak nomer siji kudu mbiyantu ekonomi kulawarga. Tumindak becik liyane yaiku Sumilah minangka sesulihe bapake. Wiwit ditinggal bapake minggat pancen ekonomi kulawarga dadi ruwet, ibune mung dodolan sayur kerja golek dhuwit biyayani anak papat. Sumilah minangka anak nomer siji ora mung meneng ing omah dheweke uga mbiyantu ibune kerja lan nafkahi adhik-dhike. Tumindak ala sing dilakoni Sumilah yaiku dadi wanita planyahan lan kerep ngapusi wong tuwa. Kanggo nambahi ekonomi kulawarga Sumilah nekad dadi wanita planyahan ing Jogja oleh bayaran akeh lan kerep ngapusi wong tuwa ngenani pakaryane. Kuwi kabeh dilakoni Sumilah mung kanggo kulawargane.

Kaloro perjuwangane paraga Sumilah kanggo nasibe ana loro tumindak yaiku tumindak ala lan becik. Tumindak becik sing dilakoni Sumilah yaiku dadi wanita mandhiri lan dadi tukang pijet. Sumilah wis nduweni penggaweyan dhewe, dheweke emoh yen terus nyusahne ibune. Kerep-kerep saka pengasilane isa nambahi tabungane Sumilah. Kanggo golek utama dhuwit Sumilah kerja dadi tukang pijet panggilan. Lumayan pengasilane saka mijeti bisa kanggo kabutuhan sabendinan. Tumindak ala sing dilakoni Sumilah yaiku nerak norma agama lan ngapusi pelanggan. Ora ana niatan kerja dadi wanita planyahan, Sumilah uga ngerti yen pakaryane kuwi wis nerak norma agama. Kerep-kerep Sumilah uga ngapusi pelanggan kaanggo golek utama dhuwit. Kuwi dilakoni amrih nasibe bisa mulya ora kaya mbiyen maneh panggah dadi nyek-nyekane tangga teparo.

Katelu perjuwangane paraga Sumilah kanggo tresnane yaiku nglakoni tumindak becik lan ala. Tumindak becik sing dilakoni Sumilah yaiku tumindak jujur lan tresna asih. Bab sesambungane klawan Wisnu priya sing dikenal ing salon, Sumilah ngadepi pepalang saka ibune Wisnu. Ibune Wisnu pancen rada angel yen ngomongne calon mantu kudu nduweni telung syarat yaiku bibit, bebet, lan bobot. Tumindak ala sing dilakoni yaiku Sumilah nduweni pangrasa rangu-rangu marang Wisnu, dheweke rangu perkara bab sesambungan tresna iki. Sumilah rangu yen bisa sesandhingan karo Wisnu, priya sing banget ditresnani kuwi.

Panliten iki nduweni pamawas yaiku kepengin ndhudhah lan mangerteni perjuwangane wanita planyahan kanggo nggayuh sakabehane kepenginane sajrone cerbung LLDS. Cara kanggo nggayuh kepenginane kuwi wanita planyahan nglakoni penggaweyan kang wis nerak norma agama, kabeh dilakoni kanthi cara ala. Aja ndelok saka segi negatip, sejatine isih ana segi positif saka pakaryan ala kuwi. Migunakake teori dhekonstruksi malih mangerteni sabab-sabab wanita planyahan kuwi nglakoni perkara nistha lan uga bisa mangerteni perjuwangane wanita planyahan.

KAPUSTAKAN

- Al-Fayyadl, Muhammad. 2005. *Derrida*. Yogyakarta: PT. LkiS Pelangi Aksara.
- Arikunto, Suharsimi. 2010. *Prosedur Penelitian Suatu Pendekatan Praktik*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Barry, Peter. 2010. *Beginning Theory: Pengantar Komprehensif Teori Sastra dan Budaya*. Yogyakarta: Jalasutra.
- Damono, Supardi Djoko. 2001. *Ikhtisar Perkembangan Sastra Jawa Modern Periode Kemerdekaan*. Yogyakarta: Kalika Press
- Endraswara, Suwardi. 2003. *Metodologi Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Widyatama.
- Hasan, Zaini. 1990. "Karakteristik Penelitian Kualitatif", dalam *Pengembangn Penelitian dalam Bidang Bahasa dan Sastra* (Editor Aminuddin). Malang: Yayasan Asih Asah Asuh (YA 3).
- Hutomo, Suripan Sadi. *Sosiologi Sastra Jawa*. 1997. Jakarta: Balai Pustaka
- Moeliono, dkk. 2001. *Kamus Besar Bahasa Indonesia*. Jakarta: Balai Bahasa
- Moleong, Lexy. 2009. *Metodhe Penelitian Kualitatif*. Bandung: PT. Remaja Rosdakarya.
- Nurgiyantoro, Burhan. 2009. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press.
- Poerwadarminta, W.J.S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Batavia: N.V.Groningen
- Ratna, Nyoman Kutha. 2004. *Teori, Metodhe, Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.

Pamrayoga

Panliten iki mujudake panliten kang isih ana perangan-perangan kang durung bisa kawedhar kanthi gamblang. Adhedhasar panliten ngenani perjuwangane wanita planyahan sajrone cerbung LLDS kang wis diandharake ing bab-bab sadurunge, pranyata isih akeh banget perjuwangane wanita planyahan kang ngrembaka ana ing masyarakat. Mula, panliten iki kaajab bisa dadi sumbangsih tumrap panliten sastra liyane. mligine mawa tintingan dhekonstruksi, snajan isih akeh sing kurang lan isih akeh tembung-tembung kang durung sampurna.

Panliten iki kaajab bisa nambah kawruhe para pamaos ngenani makna perjuwangane wanita planyahan, akeh-akeh ing masyarakat wanita planyahan dianggep nistha lan kudu disingkirne saka lingkungan, nanging isih ana sethithik segi positif kang bisa dingkat saka wanita planyahan. Palinten iki uga bisa dadi tuladha kanggo masyarakat amrih bisa ngundhuh bab-bab kang apik lan ngadohi bab sing ala.

Rass, J. J. 1985. *Bunga Rampai Sastra Jawa Mutakhir*. Jakarta: PT. Grafitipers.

Sawitri. 2013. *Lintang-lintang Dadi Seksi*. Yogyakarta: Djaka Lodang

Siswantoro. 2010. *Metodhe Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Penerbit Pustaka Pelajar.

<http://www.anneahira.com/pelacur.htm>

